

Mi és miért veszett Mohácsnál?

Mohács a magyar történeti gondolkodásnak meg nem szűnő vitatémája. A körülmények, okok és összefüggések felderítését még korántsem tekinthetjük befejezettnak. Magának az eseménynek s szereplőinek az értékelésében sem mondta még ki a történetírás az utolsó szót. Van tehát még helye a megfontolásoknak, különvélemény-nyilvánításnak, a kor és emberei feletti elgondolkodásnak. Akkor is, ha nem szigorú szakszerűséggel, megfelelő dokumentációval történik, hanem csupán műhelyvázlatként, a magyar történelem e sorsfordulóján töprengve. A témával való ilyen szembenézésnek az eredménye az alábbi rendhagyó tanulmány.

I. Szükségszerű volt-e Mohács, elkerülhetetlen volt-e a középkori magyar birodalom bukása? Az újabb történész felfogás hajlik ennek kimondására, elismerésére. Eszerint hiába lettek volna rátermettebbek az ország vezetői, sokat nem változtathattak volna az események menetén. E túlságosan determinista állásponttal szemben legyen szabad némi kételynek hangot adnom. Nem mintha a törököt Magyarország ekkor legyőzhette volna, sőt az is valószínű, hogy a török főerejének kitaró támadásaival szemben még sokkal jobb – Mátyás korabeli – formájában sem tudhatta volna magát eredményesen megvédeni. De vajon elkerülhetetlen volt-e, hogy az 1520-as években sor kerüljön a török frontális támadására Magyarország ellen? Ha számításba vesszük, hogy Szolimán elődje, Szelim szultán idején a török terjeszkedés fő iránya a Földközi-tenger térsége volt, s minden jel arra mutat, hogy Szolimán is mintegy az egykori arab hódítás útját igyekszik majd követni Spanyolország irányába, akkor nem tekinthetjük szükségszerűnek, hogy a török a főcsapást éppen Magyarországra mérje. Mint Perjés Géza kimutatta, Magyarország a török hadsereg akciórádiuszának a szélén volt már s technikai (közlekedés, ellátás) okok igen problematikussá tették a szárazföld belseje felé irányuló hódító politika folytatását. Sokkal előnyösebb volt a tengeri irány; a vízen való összeköttetés (lásd spanyol és portugál gyarmatbirodalmak!) könnyebb és előnyösebb volt ekkor, mint a szárazföldi, s ezért nem esoda, hogy a török éppen ebben az időben kezdi lázasan fejleszteni flottáját, biztosítva a tengeri hegemoniát a Mediterráneumban. Itt azonban ugyanazzal a Habsburg-hatalommal került szembe, mint Közép-Európában, hiszen Spanyolországban, Németországban, sőt – a paviai csata, I. Ferenc francia király veresége után – Itália nagy részén is V. Károly uralkodik. Magyarország ugyan még nincs a Habsburgok kezén, de bármikor Habsburgországgá lehet, hiszen az 1515. évi Habsburg-Jagello örökösödési szerződés értelmében V. Károly öccse, Ferdinánd a magyar trón várományosának gondolhatta magát. A magyar király feleségének, Máriaának a személyében V. Károly és Ferdinánd húga már ott is ül a budai palotában, s II. Lajos udvara egyébként is számtalan kötelékkel kapcsolódik a német birodalomhoz.

Magyarország külpolitikai helyzetét tehát az a világméretű küzdelem szabta meg, mely a kor két világbirodalma, V. Károly és II. Szolimán hatalma közt kibontakozott. A helyzet reális felismerése esetén Magyarország csak a között választhatott volna, hogy vagy egészen szorosra fűzi kapcsolatait nyugati szomszédjával, s azt érdekeltté teszi abban, hogy jelentős részt vállaljon Magyarország déli határai védelmének terheiből, vagy pedig arra törekszik, hogy a törökkel modus vivendit találjon, tartós békét kössön vele, biztosíté-

kokat nyújtva a török birodalom északi határait illetően, távol tartva tőle a Habsburgokat, sőt lazítva illetve elszakítva a hozzá fűződő kötelékeket. Ma úgy tűnik, hogy az utóbbi alternatívában több realitás lett volna, hiszen a Habsburgok, ha akarták volna sem tudtak volna komolyan hozzájárulni egy független Magyarország déli határainak a védelméhez. A kor magyar vezető körei számára azonban egyik alternatíva sem létezett. A nemesség harsogóan előretörő nacionalizmusa, idegen- s főleg németgyűlölete eleve elfogadhatatlanná tette az egyiket, az ország déli melléktartományait meghódító, s egy évszázad óta fő ellenségként jelentkező törökkel való „békés együttélés” gondolata pedig fel sem merülhetett.

Ne feledjük, hogy már a XV. század, de különösen a Nándorfehérvárt sikertelenül ostromló II. Mohammed óta valamennyi magyar vezető meg volt arról győződve, hogy a törökkel nem lehet tartósan békében élni, amit nemcsak a vallási ideológiák oly óriási szerepet játszó különbözősége s az egész társadalom, kultúra stb. eltérő volta sugallt, de az a meggyőződés is, hogy a török mindenáron Magyarország elfoglalására tör, ha van hozzá ereje. Ezért a magyar politika főcélja csak egy lehetett: igyekezni a törököt visszaszorítani, megpróbálni messzebbre tolni az ország határaitól, sőt ha lehet, örökre megszabadítani Magyarországot s ezzel a keresztény Európát a török veszélytől. Ez az elképzelés, amelynek Hunyadi idejében lehetett realitása, 1520 körül már tökéletes naivitássá vált. A török erre az időre Európa legjobban szervezett államává, s hadserege a kor legerősebb és legkorszerűbb katonai potenciáljává vált. A Jagello-kori magyar politikában mégis újra visszatérő gondolatként és kísérletként jelentkezik a törökkel szembeni kereszteshadjárat anakronisztikus eszméje. A török visszaszorítása – ami sok magyar és a Balkán északi részeiből idehúzódott délszláv nagyúr elemi érdeke – olyankor is napirenden levő kérdés, mikor török támadás nem fenyeget. Egy nagyobb szabású törökellenes fellépésre csak azért nem került sor a Jagello-korban, mert a tehetetlen kormányzat képtelen volt azt megszervezni. A Bakócz-féle kereszteshadjárat is visszafelé sült el.

A XVI. század elején a jelek szerint egyáltalán nem volt általánosan ismert annak a veszélynek a roppant nagysága, amit Magyarország számára a török birodalom jelentett, illetve jelenthetett. A török jó ideje nagyobb támadó hadjáratokat nem indított már, mikor pedig a harcias és erélyes Szelim szultán került a trónra, az Ázsiában és Afrikában terjesztette ki a török hatalmát. Veszélyt csak a török határvédő csapatok portyázásai jelentettek, de ez is csak a határmenti magyar területeket sújtotta. Egy-egy erélyesebb és feladatát komolyan vevő vezetőnek, mint pl. Beriszló Péter horvát bánnak a végvidéken elért katonai sikerei pedig megnyugtathatták a közvéleményt, hogy a török betöréseinek útját lehet állni, csupán a végvárakat kellene jobban ellátni, 1521-ig senki sem gondolt arra, hogy az önálló, hatalmas és gazdag Magyarország évei meg vannak számlálva.

2. A Mohácsnál elbukott országot – minden látszat ellenére is – egy gazdag, nagy és reményteljesen fejlődő országnak tekinthetjük. Nem a Jagellók, s nem is a magyar vezetők érdeméből természetesen, hanem sokkal inkább a XV. századi, s különösen a Mátyás alatti biztató fejlődés folytatásaként. Ha a politikai felépítményt nézzük, akkor persze anarchiát, zűllést látunk, de emellett, sőt ettől függetlenül a társadalom különböző rétegei a fejlődés útját járják. A parasztháború sem azért robbant ki, mert a parasztság teljes nyomorba jutott; nem a végső kétségbeesettek lázadása volt ez. Ellenkezőleg, a gazdagodó parasztság nem óhajtotta tovább elviselni jog-nélküliségét, s erőt érzett a nemesség uralmának lerázására. A parasztság is, a nemesség is erőteljesen fejlődő osztályok, de érdekeik csak egymás ellen érvényesülhettek.

Lássuk ennek a végzetébe rohanó prosperitásnak néhány jelenségét. A kereskedelem fejlődésben van, a nagyszámú mezőváros gazdagodik, s e folyamatot a parasztháború levereése is inkább csak lassítja, de nem állítja meg. A nemesség egésze ekkor válik öntudatra ébredt osztállyá, s bár egyelőre nagyon is éretlen módon, ekkor kezd bekapcsolódni a politikai életbe immár nemcsak kiemelkedő tagjai, de tömegei révén is. A műveltség széles körű, általános és gyors emelkedésének lehetünk tanúi. Alakulnak, fejlődnek az iskolák mindenfelé, nagyobb mezővárosokban már igen komoly színvonalú oktatás is folyik. A humanista műveltséget már idehaza is meg lehet szerezni, amint azt pl. Szalkai érsek példája mutatja. Özönlenek a magyarországiak a külföldi egyetemekre. A latin nyelvű mellett a szerzetesek, de a nemesség körében is tért hódít a magyar nyelvű írásbeliség és

irodalom. Mátyás korában még gyakori volt az analfabéta zászlósúr, most már maguk írják leveleiket, s fiaik már külföldi egyetemen járnak. Élénk a művészi tevékenység mindenütt. Virágozik a későgótika a városokban, mindenfelé készülnek a szárnyasoltárok, oltárképek, nem egyszer európai színvonalon. A főpapság, a főurak, de a gazdagabb középnemesek körében pedig a reneszánsz építkezések válnak általánossá szerte az országban. Még Mátyás után is olyan Buda fénye, hogy az itt időző Zsigmond herceg innen viszi haza Lengyelországba Krakko reneszánsz alakításának eszméjét. Igaz, a Corvina fejlesztésére nincs pénz, sőt lopkodják, ajándékozzák, kölcsönzik. De Budán egy egész sor könyvkereskedő és könyvkiadó működik, akik a nagy külföldi nyomdáknak egymás után nyomtatják a hazai igényeket szem előtt tartó nyomtatott könyvek tömegét. A főúri, főpapi udvarokban, a kancellária körében magas intellektuális színvonalnak lehetünk tanúi a hazai és külföldi tudósok, humanisták jóvoltából. Fejlődik, gyarapodik, számban és öntudatban egyaránt az értelmiség: az egyetemet jártak rétege ugyanúgy, mint a hazai iskolát végzett deákoké.

Irodalom- és művelődéstörténetünk csodálattal regisztrálta, hogy a török hódítás, a pusztítások, a politikai megosztottság ellenére a XVI. század második felében, sőt már a 30-as, 40-es években is oly sebesen kibontakozott és felvirágzott a magyar irodalom. Úgy értelmezték ezt többen, mintha itt a nemzet életereje választott volna a mohácsi tragédiára. Pedig arról van szó, hogy erre az időre tudta magát „kifutni” a kultúra kiszélesedésének a Jagello-korban oly szembetűnő folyamata. Olyan mély erőtartalékok voltak, hogy még a sok csapás ellenére is ily gazdag termésre futotta a XVI. század derekán.

Az ország vezető rétegeinek káprázatos gazdagsága közismert. Zápolya 72 vára, Bakócz 85 000 aranyforintos évi jövedelme (amikor a királyé, illetve az államé 200 000!) ugyan a legnagyobb vagyonok, de nem sokkal maradnak mögöttük a többiek sem. S egyre szaporodnak. Tünelmes gyorsasággal törnek fel vagyonban, hatalomban addig ismeretlen emberek, mint a kisnemes Werbőczy, a kassai polgár Szatmári érsek, a mátészalkai varga-gyerek Szalkai érsek stb. A vagyonnak nincs ekkor felső határa, s ügyességgel, tehetséggel, furfanggal vagy erőszakkal bárki feltornászhatja magát egészen alacsonyról. Micsoda szédületes feudális karrier lehetősége nyílt meg például Dózsa előtt vitézi tette nyomán, – jellemző, hogy az uralkodó osztály a parasztság érdekeit vállaló Dózsában nem is tudott mást látni, mint veszélyes karrieristát, aki a parasztok segítségével akar úr, sőt király lenni. Egy-egy ragyogó egyéni hőstettel más is fel tudta magára hívti ekkor a figyelmet. Így pl. a törökkel szemben rettenthetetlen Bárdi István, aki 1523-ban a boszniai basát, a szultán vejét ölte meg egy szerémségi összecsapásnál. Őt is rögtön az udvarba küldték, akárcsak tíz évvel azelőtt Dózsát, ahol a király aranysarkantyús vitézzé avatta, s elnyerte az ifjú királyné, Mária tetszését is. Ő azonban nem tudott mértéket tartani, vesztét ez okozta: fennen hirdette az udvarban, hogy kivédhetetlen kardjával bárkit, a legnagyobb urat is, a másvilágra küldi, ha a király, vagy a királyné érdeke így kívánja. Ilyen embert az úri rend nem tűrhetett maga között; egyébként is mezővárosokat fosztogatott, kolostorokat dúlt fel a fékezhetetlen Bárdi. Állítólag ügyes csellel, vadászat közben, megyékhez szóló köriratok közé keverve iratták alá kivégzési parancsát a gyanútlan s azután hős vitézét megsíró királlyal.

Egy műveltségben, gazdagságban gyarapodó társadalom volt ekkor Magyarországon. Nem hiányoztak a tehetségek, a jó katonák, nagy volt a társadalmi mobilitás, az előrehaladás nem volt megnehezítve. Az ország sok baj, társadalmi feszültség, levert parasztháború, a második jobbágyság veszes tendenciáinak erősödése ellenére is virágzó, gazdag ország még. Csak az állam szegény, és a király; a kettő nincs is elválasztva egymástól.

3. A társadalom különböző rétegeinek vagyoni gyarapodása, makacs, kitaró és ha kell kíméletlen és eszközökben nem valógalató törekvése „életnívója” emelésére összhangban állt a reneszánsz kor individualizmusával, anyagi önzésével. A kor magyarja életét kész volt az országért feláldozni, sőt oktanulul vásárra vinni is, mint Mohácsnál történt, de pénzt adni közcélra nem volt hajlandó. Mikor már eléggé közelgett a veszély, a pápai követ így nyilatkozott 1525. aug. 9-én írt levelében: „Ha Magyarországot három forinton meg lehetne menteni ebből a nagy veszedelemből, amiben most van, nem hiszem, hogy akadna három ember, aki azt a három forintot ideadná.” Főúrnak és nemesnek, polgárnak és papnak egyformán az volt a véleménye, van a királynak jövedelme, fizesse abból az ország szükségleteit.

Melyek voltak ezek? A határvédő katonaság, a végvárok karbantartása, felszerelése, az ország vezető funkcionáriusainak, tisztségviselőinek járó juttatások, a központi hivatalok, a követségbe menők költségei és nem utolsósorban a királyi udvartartás, a királyi várak fenntartása, korszerősítése stb. Külön állami költségvetés ebben a korban még nem létezett; az állam és a király költségei, pénzügyei nem voltak elválasztva. Ez alatt az értendő, hogy pl. ugyanarról a „rovatról” utalták ki a király majmával kapcsolatos kiadásokat, mint a végvári katonák fizetését. S mivel a majom helyben volt, a katona pedig megszűnt, hát előbb került az ő költsége kiegyenlítésre, s a katonára esetleg már nem maradt pénz. Várhatott türelemmel, s beérhette ígérettel.

Nehéz pontosan tájékozódni a Jagello-kor pénzügyeiben, mert a számadások csak igen töredékesen maradtak fenn, s mert a pénz valóságos s gyakran változó értékét nehéz pontosan megállapítani. Ezért pusztán nagy vonásokban adhatnak némi benyomást az alábbi számadatok, melyek azonban így is hozzásegítenek a korviszonyok jobb megértéséhez. Mátyás korában a király, illetve az állam rendes jövedelme a becslések szerint 600 000–800 000 aranyforint körül mozgott. Ennek értékére fényt vethet az a tény, hogy a Jagello-korban a már csökkentebb értékű pénzben egy szarvasmarha ára átlag 4 forint. Mátyás azonban különböző rendkívüli jövedelmeket is biztosított (rendkívüli adók, hadisarcok, stb.), s ezért lehetséges, hogy uralkodása vége felé kiadásai megközelíthették évente a 2 000 000 aranyforintot. Ebből az állandó hadsereg fenntartására éppen úgy tellett, mint pompára, építkezésekre, tudománypártolásra, stb. A Jagello-korban a király jövedelme rohamosan csökkent. Íme egy adatsor: a sóbányák Mátyásnak évi 100 000 aranyat jövedelmeztek, Ulászló uralkodása elején már csak 50 000-et, uralkodása végén 25 000-et, 1519-ben II. Lajosnak viszont már csak 19 000-et. A jövedelem csökkenésében része van a rendtelenebbül folyó termelésnek is, de jelentékeny részben arról van szó, hogy a védelem nem jutott el a kincstárig, hanem különböző módokon magánosok prédája lett.

II. Ulászló idejében a király bevételei és kiadásai ezért egyaránt rendkívül lecsökkentek. 1494-ben – mindössze 4 évvel Mátyás halála után! – a kiadások már mindössze 200 000 forintot tettek csak ki, de így is 20 000 ft. ebből már deficit volt. Világos, hogy likvidálni kellett a zsoldját hiába váró fekete sereget, hogy nem lehetett jó karban tartani a végvárakat, s hogy maga a király is mindig szegény volt. A védelem e veszes csökkenése többek között azzal kapcsolatos, hogy a Mátyás nyomása alól felszabadult s Ulászlót markukban tartó nagyurak szétosztották maguk közt, illetve szétadományoztatták maguknak a koronabirtokokat, a vámhelyeket, stb., stb. Persze ennek ellenében papíron magukra kellett vállalniok bizonyos „állami” terheket (pl. egyes végvárok fenntartását), de ezt senki sem ellenőrizte, s főként senki sem vonhatta őket felelősségre, így vagy eleget tettek kötelezettségeiknek, vagy nem.

II. Lajos korában, 30 évvel később, 1524-ben az évi kiadások (rosszabb pénzben!) kb. 300 000 aranyat tettek ki. Ebből kerekén 33% jutott a királyi udvartartásra. Az ország védelmére fordított összegre ebből a százalékos arányból következtethetünk; nagy valószínűséggel ez kevesebb volt, mint az udvartartás költségei. Így azután nem csoda, hogy a határok védelme mostoha sorsra jutott. Zápolya János 1515-ben pl. csúfosan csatát veszített Nándorfehérvár közelében Sarnó-nál, s menekülés közben veszni hagyta a Nándorfehérvárból oda kivitt nehézágyúkat. 1521-ig nem volt mód ezeket pótolni, s e hiánynak komoly része volt abban, hogy Nándorfehérvár több mint két hónapos védelem után elesett. De II. Lajos ágyúí is használhatatlanul rozsdásodtak Budán. A király ki is utaltatott 4000 aranyat megjavíttatásukra, de az arany elment, az ágyúkhöz senki sem nyúlt, míg végre a pápai követ 1526 kora nyarán megjavíttatta őket tizedannyiért – miután nagy fáradozás után sikerült végre mesterembert találnia, aki vállalta a munkát –, s ennek köszönhető, hogy Lajosnak Mohácsnál voltak egyáltalán ágyúi. Sok hasznát persze nem vette nekik.

Az udvartartás nagy költsége – az állami kiadások egyharmada! – fantasztikusan soknak tűnik, de csak azért, mert a király, illetve az állam ennyire szegény. Európa más uralkodóinak az udvartartása sokszor messze felülmúlta a magyarnak a költségességét. Az udvartartás fényét az állam tekintélye is megkövetelte. Mégis, az adott helyzetben képtelen helyzet alakult ki: a király, ha csak lehetett, igyekezett tartani külső fény tekintetében a Mátyás-kori nívót, ugyanakkor az ország létfontosságú szükségleteire csak annyi jutott,

amennyi éppen maradt. Az udvar személyzete kb. 300 emberre becsülhető a magas udvari méltóságoktól az alacsonyabbakig, s ehhez járultak azután a szolgák és hasonlók. Fizetésük kb. évi 40 000 aranyat (10 000 marha ára) tett ki. De sokkalta többre rúgott a luxustárgyak, ajándékok, ünnepek költsége. Ulászló esküvője káprázatos fényvel történt. A pompára jellemző, hogy pl. az a drágakövekkel díszített kalap, amit Ulászló boldog arája a Fuggerektől kapott ajándékba, 3500 aranyba került! De a főurak, főpapok ruhái között sem ritka a több ezer aranyat érő, vagy az 1000 aranyra becsült gyűrű. Így azután érthető, hogy a rendetlenül befolyó csekély jövedelem semmire sem volt elég, illetve ezekből többnyire az adósságokat kellett kiegyenlíteni. Érthetőek így azok a közismert tények, hogy ebéd előtt néha a királyi szolgáknak kancsókkal a kezükben kellett valamelyik nagyúr vagy püspök palotájába szaladni, hogy bort hozzanak a király asztalára, és hogy a király hentesnek, péknek mindig tartozott, hogy a király ezüstedényeit gyakran kellett a budai zsidóknál elzálogosítani, stb. Midőn a király az állam jövedelmeinek egyharmadát udvara kiadásaira fordította, még akkor is szegényebb maradt, mint nem egy alattvalója, mint egy Zápolya, vagy egy Bakócz. Midőn 1520 nyarán a király egy tanácskozásra Pozsonyba ment, néhány száz szegényesen kiöltözött lovas kísérete csak, de Bakócz ugyanoda hosszú kocsisor és ezer pompás lovas kíséretében érkezett. Nem csoda, hisz halálakor egyebek között 40 000 aranyforint és 300 mázsa színezüst maradt utána; míg Ulászló király 400 000 aranyforint adósságot hagyományozott fiának.

Aggasztó egy ilyen államháztartás, de önmagában még nem okvetlenül végzetes. Sokkal nagyobb baj az ország kormányozhatatlansága. Ennek főoka nem a király erélytelenségében, határozatlanságában keresendő, hanem abban, hogy bizonyos erőegyensúly jött létre az ország belső erői között. Mátyás után a királynak saját hatalma nem volt. Ilyet szívós munkával elvben megteremthetett volna valamelyik osztályra, vagy pártra támaszkodva. De az uralkodó osztály egyik pártja vagy rétege sem volt olyan erős, hogy akár a király segítségével is, szilárdan kormányozhatta volna az országot. A főpapság, a főurak, illetve ezek különböző frakciói s a köznemesség mindig elég erősek voltak ahhoz, hogy meghiúsítsák valamelyik csoport hatalmi törekvéseit, de olyan erős egyik sem volt, hogy a hatalmat kézbe vegye. Innen az örökös tanácskozások, az egymást sűrűn, gyakran félevenként követő országgyűlések, a végnélküli és határozathozatal nélkül véget érő tanácsülések. Soha annyi törvényt nem gyártottak, mint ekkor, de egyik másiknak ellentmondott, s egyiket sem hajtották végre. Jellemző a következő eset: mikor az 1525. évi hatvani országgyűlésen előtört a köznemesi párt és a főnemes Báthory helyébe Werbőczyt választotta nádorrá, az előbbi ezt törvénytelennek tartotta. Ezért mikor az országgyűlést követően az első királyi tanácsülésre került sor, Báthory szó nélkül elfoglalta a nádort megillető helyet. Werbőczy perze azonnal tiltakozott és szópárba jött keletkezett köztük, mire a király és a tanács többi tagjai ott hagyták őket veszekedni, látván, hogy a tanácskozásból már úgy sem lesz semmi. Intézzék el egymás között, hogy melyiket illeti meg a nádori karosszék. A király, akinek semmiféle saját bázisa nem volt, nem is tehetett mást, mint hogy lavírozott a különböző pártok között és igyekezett mindenkiel jóba lenni. Ha netán megpróbált a sarkára állni, amit II. Lajos olykor megkísérelt, rögtön leintették és megfenyegették. Bakócz az ifjú Lajos királynak egyszer kerek perec meg is mondta egy tanácsülésen, hogy ha őfelsége nem követi az urak kívánságát, akkor elcsapják és más királyt választanak.

4. Miféle ember is volt valójában ez a II. Lajos, a mohácsi dráma főszereplője? Koraszülött, de mégis gyorsan koraéretté fejlődött; nem volt se rossz, se buta ember. 1506-ban született – anyjának, Ulászló jó szellemének élete árán – s 1516-tól, tízéves korától kezdve már uralkodik. Elnököl, követeket fogad, 15 éves korában már sereget vezet, s ugyanebben a korban már feleségül is veszi régóta neki szánt menyasszonyát. Kitűnő bajvívó, mestereit is legyőzi, irodalmi műveltségét Páris Jakabnak, Erasmus barátjának köszönheti. Jól és talpraesetten beszél magyarul, csehül, lengyelül, németül, franciául és latinul. Koraérett, de mégiscsak gyerek. Mátyás 15 éves korban lépett trónra, de még azután is egy ideig Szilágyi Mihály dirigált felette. Lajos tízéves korától uralkodott, s helyette senki sem kormányzott. Nem csoda, ha érettsége éretlenségekkel keveredett. Ebben jó része volt egyik nevelőjének, Brandenburgi György őrgrófnak, aki vívásra is és léhaságokra is egyaránt megtanította. Így azután szerette a sok evés-ivást, dőzsölést, játékot, vadászatot,

a könnyelmű társaságot, a trágár tréfálkozást. Udvaroncái előtt semmi tekintélyt nem tartott. Bármikor benyithattak hozzá, szó nélkül asztalához ültek. Ő hiányos öltözetben, sőt meztelenül is megjelent körükben. Az éjszakai orgiák után délig aludt, vagy pedig órát áztatta magát a mai Császár-fürdő elődjének vizében, a medencében vagy kádban szolgáltva fel magának az ebédet. Nem is volt soha tanácsülés, követfogadás s bármi hasonló Lajos idejében délelőtti órákban. Nagy barátja a lányoknak, a kutyáknak, a vadászmadaraknak és kedves majmának. Kutyái ott ettek asztalánál, s élvezte, mikor egyik cimborája, az ősi Kórógyi nemzetség utolsó, vele együtt Mohácsnál pusztult sarja, a vasgyomrú Kórógyi Péter élő egerek, elférgesedett döglött kutyatetemek felfalásával produktálta magát az udvarban.

Nem esoda, ha a kortársak hol dicsérték tehetségét, vonzó tulajdonságait, hol pedig felháborodtak viselkedésén. Nagybátyja, Zsigmond lengyel király, a külföldi követek, a magyar országnagyok nem győzték eleget inteni, korholni. Egyikük egyszer nyíltan szemébe is vágta, hogy alattvalói nem királynak, hanem disznónak tekintik. Miután megnősült, a durva léhaságok némileg csökkentek, a szabadosság azonban inkább nőtt. A 17 éves Mária, aki érett korára, özvegyként kitűnő „államférfivá” vált s mintaszerűen kormányozta Németalföldet, ekkor még nagyravágyó, de éretlen lány. A királynéskodás az ő számára eleinte inkább mulatságszamba megy, s bár műveltsége mindenkit elbűvöl, egyelőre nem járul hozzá az udvari élet komolyabbá tételéhez. Az udvarban sokan, mint pl. Lajos egyik udvari káplánja, Szerémi György, csak német kurvát láttak benne és nagyszámú udvarhölgyében, – ez utóbbiakban bizonyára nem alaptalanul. Sok mindent beszéltek ekkortájt arról, hogy mi folyik a királyi palotában a padok alatt, a kárpitok mögött.

Mária és sლეppje éppen akkor érkezett, mikor Nándorfehérvár, az ország kapuja el-esett. Ekkor már a józanabb elmék, s maga a király is, megérezték, hogy közeleg a veszedelem. Az ifjú, s a jelek szerint egymást valóban szerető gyerek-házaspár azonban nem mondott le a vidámságról, a boldogság élvezéséről. 1521-től 1526-ig – a magyar történelem e vészterhes fél évtizedében – vidám élet volt a budai palotában. Ennek csúcspontja a farsang. Így volt ez szokás Európa-szerte – de Budán kissé frivolnak tűnik ez a nagy farsangolás a török árnyékában. Ez azonban kötelező volt akkor, s magának a királynak kellett élen járnia. Illet, hogy győzzön a játékokban, hogy övé legyen a legfurcsább maskara, hogy élen járjon evésben-ivásban, tobzódásban. Sajnos kevés adatunk van a korabeli magyar farsangokról. De tudjuk például, hogy a király nagybátyja és nevelője, Brandenburgi György egy alkalommal vadembernek (már a portugál és spanyol hódítások korában vagyunk!) öltözve vívott egy ördögnek öltözött társával. Ippolito d'Este egri püspök karneváljain a lovagok párnákkal fedték be hasukat, s pánclét helyett vasabroncsokat (hordódongákat) raktak maguk köré, s úgy indultak egymással párviadalra egy bot végére tűzött konyhakéssel. A budai királyi karneválokra hivatalos volt a város minden polgárasszonya (férjeikről nincs említés). A főszereplő a király. Ilyenkor még az öt olykor megfeddő főpapok és nagyurak is mindent megtesznek, hogy belehajszolják a legkülönbözőbb komédiákba. Mikor egyszer a főpapok, az 1524-ben meghalt Szathmári György prímás és leendő utóda, Szalkai László kancellár szemére vetették, hogy elhanyagolja uralkodói kötelességeit, azzal vágott vissza, hogy „engem bolonddá tettek minden évben húshagyókor, fejemre Lucifer-fejet helyeztetek, ökörszarvakat tettek rá, lábamra ökörlábat, s orrom mindig olyan volt, mint a gólyáé s kígyófarkam volt.” Adat van az 1525. évi farsang megüléséről, s bár nincs rá adat, minden bizonnyal az 1526. évit sem mulasztották el megünnepelni, utoljára tombolva ki magukat a végpusztulás előtt.

Ulászló is, Lajos is jó ember volt. Halálra nem ítélték soha senkit, kérést nem tudtak megtagadni. Ha valaki birtokot kért, kapott, csak az kellett hozzá, hogy találni tudjon eladományozhatót. Külföldi vendég ajándék nélkül nem távozhatott. A humanizmus korában lévén, a Corvina szerencsére gazdag lehetőségeket nyújtott ajándék-osztogatásra. De bárki, aki megjelent és kért valami alamizsnát, kapott. Szerzetesek, házassuló lányok, váltságdíjat gyűjtő foglyok, szomorú özvegyek sohasem mentek el üres kézzel. Egy-két forint mindenkinek jutott. A budai iskolás gyerekeknek is, akik ha csak valami alkalom, ünnep adódott – s volt ilyen bőven – sohasem mulasztották el rekordállással felköszönteni az uralkodót. A szerény alamizna-összegek között feltűnő egy kiguró összeg: a királyné Lucretia nevű szobalánya segélyként 50 forintot (12 tehén ára!) kapott – hogy milyen

érdem által bizonyult erre méltónak, nem tudhatni. Aligha azért, mert oly halálra szánt konoksággal védte erényét, mint antik névadó elődje. Mindenesetre 1525 első felében az alamizsna címen a kincstárból kifizetett összeg kb. 1000 forintra rúgott. Ugyanakkor a következő évben a klisszai várkapitány 100 forintot tud csak előlegként kisírni a várórség több évre elmaradt zsoldja helyett.

Mikor Lajos 1526. július 24-én elindult Budáról végzetes mohácsi útjára, az otthon maradó udvari emberei megkérdezték, mi legyen a dolguk távollétében. Állítólag így felelt: „Jól foglalkozzatok a kutyácskákkal, hetenként kétszer mossátok meg őket.”

5. De próbáljuk most követni mi is a Mohács felé vezető utat. 1520-ban kell az előzményeket kezdeni, mikor szeptember 21-én, a harcias Szelim szultán, Egyiptom, Mezopotámia, Örményország stb. meghódítója, akivel Magyarországnak fegyverszünete volt, meghált. Utódjáról, az európai történelem egyik legnagyobb hódítójáról, II. Szolimánról azt képzelték, hogy békés, filozófus hajlamú ember, s ezért a magyar urak rögtön arra gondoltak, hogy eljött az idő a fegyverszünet felrúgására, a török visszaszorítására, s a magyar korona elvesztett egykori balkáni tartományainak visszaszerzésére. Szerintük a fegyverszünetet Szelimmel kötötték, Szolimánnal szemben nem kötelező számukra. A király el is rendeli, hogy az urak és a megyék szereljék fel hadaikat, és vonuljanak a déli határra. Együttel szétküldözgették a magyar követeket, hogy külföldi segélyeket szerezzenek. Eközben az új szultán követsége érkezik Budára, azzal az ajánlattal, hogy a fegyverszünetet hosszabbítsák meg, vagy akár kössenek békét. A korábban elmondottak értelmében kapva kapni kellett volna az ajánlaton, s hagyni, hogy a hódító figyelme más irányba terelődjön. Ehelyett sok fontolgatás után úgy határoztak, hogy megvárják, milyen válasz szal jönnek haza a segélykéréssel külföldre küldött követek. A szultán követét addig visszatartották (egyes híradások szerint meg is ölték). A követek negatív válasszal jöttek vissza, sőt Velence a leghatározottabban javasolta a fegyverszünet meghosszabbítását. De eközben hosszú hónapok teltek el, s a szultán megunt a várakozást, követe visszatartása is felbőszítette. S mialatt a magyar urak az 1521. augusztus 2-ára összehívott országgyűlésen akartak dönteni a háború vagy béke kérdésében, addig a szultán az akkori világ legnagyobb hadseregét június elején már megindította a magyar határok felé.

Az ország déli védelmét még a Mátyás korából visszamaradt védővonallal volt hivatott biztosítani. (Ez a védelmi vonal Szörény várától a Split melletti dalmáciai Klissza váráig húzódtott, de igencsak foghíjasan már). A két fő erősség, a déli határvonal közepén álló Nándorfehérvár és Sabác áll még, de ettől nyugatra a még megmaradt boszniai erősségek immár a töröktől teljesen körülvéve csaknem sorsukra hagyatva tartják a frontot. A török támadás főcélja Nándorfehérvár és Sabác, hiszen ezek után már csak néhány szerémségi vár, így mindenekelőtt Pétervárad fekszik, ahonnan Budáig teljesen szabad az út, nincsen se természetes, se mesterséges védelmi vonal többé. Hogy Szolimán ezkor Magyarország lerohanását, a magyar állam szétzúzását tervezte-e már, azt nem tudni. Lehet, hogy csak a déli végvárvonalat akarta elfoglalni, hogy ezek a török védelmi vonalát alkossák ezentúl, s hogy onnan könnyebben sakkban tarthassa a magyarokat, s kilátástalanná tegyen egy esetleges támadást részükről. Mindenesetre az 1521. évi hadjárat csak Nándorfehérvár, Sabác és Zimony elfoglalására korlátozódott. E három teljesen magára hagyott, hónapokon át semmi segítségben nem részesülő, s rosszul felszerelt vár hősiessé tartotta magát a végsőkig. Sabác és Zimony védői az utolsó szálig elpusztultak, sorsukról csak a győzők beszámolóiból értesülünk. Nándorfehérvárt addig védték, amíg a védősereg 72 főre apadt le, pedig a két főparancsnok, a nándorfehérvári bánok még az ostrom előtt segítségkérés címén elhagyta a várat, az alparancsnok pedig áruló lett és a törökökhöz szökött.

A király természetesen táborba szállt, mozgósított, de kevesen követték, Báthory nádor és Zápolya a két régi rivális nem volt hajlandó együttműködni, s csak vonulgattak csapataikkal ide-oda, míg végre a vár elesett. A magyar kormányzat képtelen volt a legminimálisabb segítséget nyújtani védelmének kulcsa érdekében – ha már elmulasztotta jó és védhető karban tartani. Pedig a katonákkal nem volt baj, megtették a maximumot, s ez jellemző a déli katonaságra a következő években is. 1522-ben Klissza őrsége hosszú ostrom ellenére is meg tudta tartani a várat, 1523-ban a szerémségi nagyolaszi mezőn fényes győzelmet aratnak Tomory Pál kalocsai érsek katonái a boszniai basa felett. 1524-ben pedig a végveszélybe jutott, messze a Szávától délre védekező Jajca megsegítésére

vezetett Frangepán Kristóf fényes sikerrel végződő akciót. Ennek hírére így írt a pápai követ: „Ha Magyarország jól kormányoztatnék, a töröknek nem volna a magyarnál hatalmasabb és vitézebb ellenfele”. De rosszul kormányozták!

1521-től 1526-ig semmi érdemlegeset nem tudtak tenni a most már fenyegetővé váló török veszedelem elhárítására. Se katonailag, se diplomáciailag. Élt az a naiv hit, hogy Nándorfehérvárt vissza lehet hamarosan foglalni. Dehát más teendők is voltak. Lajosnak, aki cseh király is, Prágába is el kellett mennie, hogy nejét ott is megkoronázzák – ez másfél éves távollétet jelentett. Egyre forrongott a belpolitika is. A pártkülzdelmek most váltak csak igazán hevéssé. A török elleni védelem megszervezését mindegyik párt, mindegyik csoport követelte és óhajtotta, s amennyire csak lehetett, szorgalmazta a király is. De megegyezni sohasem tudtak, tartós kormányzatot létrehozni nem sikerült. Nádor, kancellár, kincstartó s a kisebb funkciók sűrűn cseréltek gazdát. A hangoskodó, egy-egy országgyűlésre 14 000-es létszámmal fégyveresen felvonuló nemességtől félt a király és a főurak. Egyszer maga Lajos mondta a pápai követnek, Antonio Giovanni del Burgio bárónak, hogy jobban fél ezektől a „hazai törököktől”, mint az igaziaktól. Pedig ez a nemesség könnyen zabolázható, ide-oda hajlítható volt. Hiába ültette vezérért, Werbőczyt 1525-ben a nádori székbe, egy fél évvel később már ugyanaz a társaság buktatta meg és hívta vissza nagy lelkesen az inént elcsapott Báthoryt. Igaz, a „közneemesi kormányzat” semmiféle rátermettséget sem mutatott a vezetésre. Werbőczynek az volt az egyetlen fontosabb tette nádorsága alatt, hogy eldöntötte az Újlaky-örökség sorsát. Az ország egyik legnagyobb vagyonáról volt szó, az 1524-ben utód nélkül elhunyt Újlaky Lőrinc hercegnek, Újlaky Miklós bosnyák király fiának a hagyatékáról. Újlaky birtokainak a nagyrésze a Szerémségben s általában a déli végek mellett húzódtott, melyeket egy vitatott szerződés alapján Zápolya magának követelt. Werbőczy végül is Zápolya, saját protektora, s a köznemesség régi királyjelöltje ellenében döntötte el a pert, elveszítve ezzel saját támaszát. De nem is ez a fontos, hanem az, hogy az ország nádora számára egy évvel Mohács előtt az a legfontosabb kérdés, hogy kinek a tulajdonában legyen az a Szerémség, mely már teljesen ki van szolgáltatva a töröknek, melyet alig véd már valaki, s mely egy éven belül elvesz egyszer s mindenkorra, minden magyar tulajdonos számára. Jó példa ez a veszély súlyának lebecsülésére, nem komolyan vételére.

Jöttek ugyan már hírek 1525 végén a török készülődéséről, de ezeket nem tartották megbízhatónak. S mikor 1526 legelején Magyarországra szökött Bakich Pál rác vajda, aki fontos beosztásban volt a török birodalomban, s részt vett a szultán tanácsának azon az ülésén is, ahol a Magyarország ellen indítandó háborút elhatározták, s minderről beszámolt, különösebb ijedelmet ez sem okozott. A magyar urakat a török erejét reálisan és belülről ismerő emberek információi sem tudták kijózanítani. Bakichnak ez éppúgy nem sikerült, mint közvetlenül Mohács előtt, a csata előtt néhány nappal Pekri Jánosnak, aki ekkor szökött vissza a töröktől, meghalni a magyar seregben. Ez a Pekri 1521-ben esett fogságba abban a csatában, amelyben a hősi énekek által magasztalt veszprémi püspök és horvát bán, Beriszló Péter, a híres „pap-bán” elesett. Fogságában mohamedán hitre kényszerült, meg is nősült, s mikor a végzetes csata előtt hazaszökött, riasztó képet festett a török erejéről. A király állítólag meg is rémült, de környezetét nem tarthatta vissza attól, hogy vesztébe ne rohanjon. A Mohácsot megelőző évben egyedül a kalocsai érsek, Tomory Pál ismer-te fel a veszély nagyságát és tett meg mindent a megmaradt déli végvárak erősítésére, ki-tartóan sürgetve pénzt, katonát, felszerelést. Ezeket mégsem tartották égetően fontosnak. Meg voltak győződve arról, hogy ha már valóban itt van a török, akkor a királlyal az élen majd szembeszállnak vele, s ez elég. Ismét Burgio pápai követ szavai 1526. május 30-án: „Ezek a magyar urak készek arra, hogy ha kell nagy lelkesen hadbavonuljanak s az ellennel megütközzenek. Megvolna tehát a hárcikédv és a bátorság, de tüzéségük, hadvezéreik, hajóik, élelmiszerkészleteik, fegyverük nincsen, nem tudják, hogy mivel is kell valójában szembenézniök, hogyan kell védekezniök és eszükbe sem jut, hogy mindezzel törődjenek”.

Ez a meggondolatlanság, a helyzet fel nem ismerése, a katonai kérdésekben (a bátor verekedni tudáson kívül!) való járatlanság s az innen eredő vak bizakodás közvetlenül a csata előtt is végzetesnek bizonyult. A csatát el kellett veszteni, de nem volt szükség-szerű, hogy azt a lehető legelőnytelenebb körülmények között, alkalmatlan helyen vívják meg. A királynak józanabb elképzelései is voltak, de seregével s vezéreivel nem bírt.

A csata krónikása, Brodaries István maga írja: „valami csodálatos, hihetetlen, majdnem végzetes sóvárgása a küzdelemnek volt a katonákban és az, hogy valamennyien kétség nélkül, bizton hitték a győzelemben”.

Pedig így ítélte meg a helyzetet a külföldi szemlélő, Burgio már 1526. január 18-án, midőn a Bakich-féle jelentésből tudomást szerzett a készülő török támadásról: „ez az ország nem képes magát megvédeni, hanem ki van szolgáltatva az ellenség kegyelmének és úgy fog kikerülni a háborúból, ahogyan az ellenségnek tetszik. Mert el lehet-e képzelni, hogy Magyarország háborút viselhesen a török egész hatalma ellen, mikor a magyar király és az urak még arról sem tudnak gondoskodni, hogy a végeken szolgáló katonaság megkapja zsoldját?... Azt megtehetik, hogy egyszer megütközzenek, de akkor vereséget is fognak szenvedni.” A magyar urak, papok, nemesek nem hitték ezt. A gazdag, virágzó Hungáriát romokban nem tudták elképzelni. Hitték viszont a magyar vitészségben, mely ha eddig is megtartotta az országot, ezután is elég ehhez, hiszen nem rosszabb vitézek ők őseiknél. A király – talán mert az ő ereiben nem csörgedezett ugyanaz a győzhetetlennek hitt szittyva vér – ekkor már nem volt ennyire optimista. Kész lett volna sokkal többet is tenni az ország megtartásáért, de keze sokszorosán meg volt kötve, s különben is késő volt már.

6. 1521 és 1526 között a magyar vezetés tett ugyan diplomáciai erőfeszítéseket a törökkel szembeni segítség biztosítása érdekében, de igen kevés sikerrel. Csupán Velence és a pápa biztosította továbbra is, illetve igyekezett valamennyire fokozni a már hosszú idő óta folyósított török elleni pénzsegélyt. A magyar diplomáciai próbálkozások már azért is kudarcra voltak ítélve, mert a nemzetközi helyzet ekkor elsősorban a töröknek kedvezett. Az európai hatalmak egyre inkább nem az egész kereszténység ellenségét látták benne, aki ellen a nyugati civilizációnak egységesen kell fellépnie, hanem az európai politika egyik fontos tényezőjét, amelyet bekapcsoltak számításaikba. Bár nyíltan ekkor még senki sem lépett vele szövetségbe, a Habsburgok ellenfelei, elsősorban a francia király nagyon is épített erejére terveiben. A kor politikai gondolkodói, mint pl. Machiavelli, valamint a katonai szakemberek kezdték csodálattal szemlélni a török állam és hadsereg szervezettségét, az ország belső rendjét, az adminisztráció magas határfokát. A legnagyobb humanisták, mint Erasmus, a béke hívei voltak, a törököt félig keresztényeknek gondolták, a vele való koexistenciát nemcsak lehetségesnek, de üdvösnek tekintették. A meginduló reformáció sodrában pedig a római egyház számára az eretnekek, Luther számára a pápa-Antikrisztus sokkal nagyobb ellenségnek számított, mint a török. Ebben a helyzetben és légkörben Magyarország komoly segítségre nem számíthatott; ha a magyar vezetés hivatása magaslatán állott volna, akkor ezt tudnia kellett volna, nem pedig ábrándokat kergetnie, megmaradva a XV. századi szemléletben, a már akkor is korszerűtlen és sikertelen keresztesháború-koncepcióban. Inkább a török irányában kellett volna diplomáciai lépéseket tenni, hogy legalább is elodázzni, későbbre tolni lehessen a törökkel szembeni konfrontációt. Miként ezt a sokkal kevésbé veszélyes helyzetben lévő Lengyelország tette, mely éppen 1525-ben kötött tartós békét a törökkel, ami magyar szempontból még azzal a hátránnyal is járt, hogy a magyar Jagello király nem számíthatott a lengyel Jagello katonai segítségére sem.

1526 elején, mikor a török támadása már bizonyossá vált, a veszélyt elhárítani többé nem lehetett. Csökkenteni azonban igen, de ez sem történt meg. Ismeretes volt, hogy a hatalmas török sereg gyülekezése, felvonulása hosszú ideig tart, s hogy a sereg nyár előtt nem érhet a magyar határra. Rendelkezésre állt tehát egy teljes félév a védelem megszervezésére. Mi történt ez alatt?

A még meglevő végvárok, különösen a szerémségiek, s köztük is Pétervárad megerősítésére, katonasággal való ellátására nem került sor, pénz hiányában. Hiába sürgette ezt kétségbeesetten Tomory Pál, a kalocsai érsek s egyúttal a középső déli határszakasz főkapitánya. Mint egyetlen puritán ember a magyar országnagyok között, érseki jövedelmeit már ráköltötte a várakra, s így végül nyár elején pusztán az az egy-két ezer zsoldos jelentett erősítést, akiket a pápa pénzzel fogadott fel a pápai követ. Igaz, Pétervárad és a többi szerémségi vár nem jelentett olyan erődvonalat, amely megállíthatta volna a törököt, de legalább is feltartóztathatta volna egy ideig. Az időnyerés ugyanis rendkívül fontos lett volna. Technikai, élelmezési, szervezési okokból a török szeptember végénél tovább nem hadakozhatott. A józan ész alapján mindent meg kellett volna kísérelni annak érdekében,

hogy döntő összecsapásra ebben az évben ne kerüljön sor. Hiszen, ha sikerül egy évet nyerni, akkor jobban fel lehet készülni, akkor talán valamivel több külső segítséget lehet szerezni, diplomáciai alkudozásokat is lehet kezdeni a törökkel, sőt támadhatnak a töröknek másutt is konfliktusai, stb. Ilyen elképzelés azonban nem volt. Ha eljön az összecsapás ideje, hadd jöjjön, bátran nézünk elébe, de hiszen a szultán még csak Drinápolyban van! Sokkal fontosabb egyelőre a köznemes nádor, Werbőczy megbuktatása, a főnemesi kormány visszaállítása, a különböző érdekesoportok ádáz belső torzsalkodása, no meg a farsang!

A farsang elmúlván, a királyi tanács azért komolyan foglalkozni kezd a háború kérdésével, elhatározzák azt az egyedüli ésszerű tervet, hogy a török sereget lehetőleg a Száva vonalán kell feltartóztatni s megakadályozni őt az átkelésben. Ennek érdekében a magyar király serege fel kell, hogy vonuljon a déli határnál. El is rendelik a mozgósítást, de táborba addig sem az urak, sem a megyék nem hajlandók szállni, míg a király személyesen meg nem indul. Biztatják hát a királyt, aki márciusban meg is ígéri, hogy haladéktalanul megindul, mihelyt királyhoz méltó megfelelő kíséretet, tekintélyes számú katonát tud a maga számára biztosítani. Ehhez pedig 30 000 forint kellene, ami pedig sehol sincs. Közlekedett azonban az április 25-re kitűzött országgyűlés, a megoldás kitalálását arra halasztották. Az országgyűlés azonban a párt- és személyi tusakodással volt elfoglalva, mítsem érv határozatoknál egyéb nemigen született a háború ügyében. Pedig most már egyre égetőbb a sereg összegyűjtése, hiszen a török közeledik a határ felé. Ekkor a király hajlandó ékszerai egy részét feláldozni, a pápai követ példájára pedig elkezdnek az országnagyok, vagy legalábbis egyesek közülük, pénzösszegeket felajánlani, hogy összegyűljen végre a kívánt 30 000 forint, amely nélkül a király nem indul, aki nélkül pedig a sereg nem jön össze. Ki is jön elvben, papíron a harmincezer forint, de úgy, hogy pl. Szalkai érsek hajlandó egy várát elzálogosítani, a királyné pedig egy morvaországi várat eladni. Amíg ezek az ügyletek bonyolódnak, addig további hetek, hónapok telnek, s persze a pénz nem jön össze.

Marad egy utolsó megoldás: lefoglalni az egyházak kincseit, vagyis a középkori művészet remekait, az arany-ezüst ötvöstargyakat, s azokból pénzt veretni. Ez már az április 25-i országgyűlésen szóba kerül, de végül is csak június 18-án rendeli el ezt az intézkedést a királyi tanács, mikor Szolimán már a határon van. Az egyházak ezüstjének a felét rendelik lefoglalni. Érdemes itt az idő iránti teljes érzéketlenségre felfigyelni: a háború már megkezdődött, s az ez évi hadjárat szeptemberre, vagyis három hónap alatt be is fog fejeződni, s erre ekkor küldik szét a biztosokat szerte az országba, hogy foglalják le a templomi ezüstök felét. Ez persze mindenütt nagy huzavonával jár, a városi hatóságok joggal a polgárság vagyonát látják ezekben a kincsekben, egy részüket eldugják, a biztosokat megpróbálják megvesztegetni, vagy legalább is arra veszik rá őket, hogy ha le is foglalják a kincseket, egyelőre lepecsételve hagyják őket a helyükön. Így azután nem sok gyűlik össze, s a kevésből még csak ezután kell pénzt veretni – világos, hogy így nem gyűlhet össze július elejére – két hét alatt! – a kívánt összeg. Egy dologra azonban jó volt ez a kincs-rekvirálás: különböző urak, akiknek ilyen-olyan jogos vagy jogtalan követelésük volt a kincstárral szemben, most kapva kaptak a lehetőségen, kérték, hogy utalják ki nekik a tartozás fejében ennek vagy annak a templomnak a kincseit, majd ők gondoskodnak az elvételéről. El is vették, s persze ebből a védelemnek semmi haszna nem lett, csak pótolhatatlan műkincsek pusztultak el, mint Szent Zoerárd ezüst koporsója, a nyitrai székesegyházból, melyet Podmaniczky Mihálynak utaltak ki. Nem sok haszna lett belőle, ő is elhullott Mohácsnál, ez az ötvös-remek azonban beolvastásra került.

Mínthogy a király megindulására júniusban így még mindig nincs mód, elhatározzák, hogy legalább a nádor menjen a határra és tartóztassa fel a törököt, amíg a király odaérkezik. El is megy a sánta Báthory, de csak Pécsig jut, onnan várja, hogy küldjék utána a megígért katonát, fegyvert, majd miután ezeket nem kapja, megüzeni, hogy ő csak a nádot megillető kísérettel és felszereléssel hajlandó háborúba menni. Mindenféle jobbágynéppel ő nem hajlandó harcolni, s ezért fogja magát és visszajön. Tomory ezalatt kétségbeesett kísérletet tesz: fegyverbe szólítja a déli megyék nemességét, vagyis azokat, akiket a végpusztulás fenyeget. Hiába, senki sem mozdul, mert ősi szabadságjoguk, hogy csak a király vezetésével kötelesek harcolni.

Eközben a szultán akadály nélkül átkel seregével a Száván, ostrom alá veszi a kisebb szerémségi várakat, melyek hősiessen védekeznek, de egy-két napnál tovább nem tarthat-

ják magukat a roppant erővel szemben. Egyedül Pétervárad védekezik maroknyi védő-
őrséggel, példamutató elszántsággal. A Duna túlsó partján lévő Tomory egy-kétezer embe-
rével képtelen segítséget nyújtani. Az udvarban is számítanak már elestével, s tudják,
hogy több komoly erősség már nincs a határvidéken. Pénz még mindig sehol, de az indulást
immár nem lehet halasztani: július 24-én a király megindul 3000 emberrel. Jó lassan halad,
hogy a most már szintén felvonulni hajlandó urak és nemesek hozzácsatlakozhassanak.
Már Érdnél hosszabb pihenőt tartanak, s így haladnak dél felé, de egyelőre igen lassan és
igen kevesen csatlakoznak. De aki jön, az tele van lelkesedéssel. Lázás levelezés kezdődik,
mindenfelé mennek az utasítások, a rendeletek, a parancsok. Maga a király is tollat ragad
és saját kezűleg is írja a leveleket. Ha mindez négy hónappal korábban történik, akkor
talán impozáns sereg gyűlhetett volna össze, amely ha nem is győzhette volna le a törököt,
de a katasztrofális vereséget elkerülhette volna. De most már késő. És ráadásul akkora a
kapkodás, hogy a parancsok is ellentmondók. A viszonylag legnagyobb fegyveres erővel
rendelkező erdélyi vajdát, Zápolyát először felszólítják, hogy csatlakozzon a királyi sereg-
hez, majd azt rendelik, hogy inkább Havasalföldön keresztül törjön török területre, hogy
ezzel a diverzióval megzavarják a török főerég előnyomulását. Majd rájönnek, hogy erre
most már késő az idő, s újból azt rendelik, hogy jöjjön a király táborába. Végül nem tudja
Zápolya, mitévő legyen, és saját emberét küldi végleges parancsért a királyhoz. Zápolya
küldöncét végül július 28-án küldi vissza Erdélybe azzal a parancssal, hogy azonnal jöjjön
seregével a királyhoz. Míg a küldönc visszaér, míg Zápolya Gyulafehérvárról megindul fel-
seregeléssel, ágyúkkal, gyalogsággal stb., akkor nyilvánvaló, hogy augusztus 29-ig nem ér-
kezhet el Mohácsra. De ugyanígy nem érkezik meg Frangepán Kristóf sem kitűnő horvát
csapatokkal, pedig üzent ő is, Zápolya is a királynak, hogy ne ütközzék meg, amíg meg
nem érkeznek. S a mohácsi csata időpontjában Veszprém, Székesfehérvár táján van már
Brandenburgi György cseh zsoldosokkal, de így ezt a sereget is nélkülözni kell. Minden-
esetre, ha az összecsapás elől a magyar sereg kitér és erre csak egy héttel később kerül sor,
akkor a király serege megkétszereződik, s méghozzá katonailag jobb, képzetesebb erővel.

Közben elmulasztják megakadályozni a szultán átkelését a Dráván, mert a katonák
csak akkor lennének hajlandók oda előremenni, ha maga a király vezeti őket. Általában
fontos lélektani mozzanat itt mindig a király személye. A Jagello-korban a nemesség,
amely meg volt mámorosodva attól, hogy nemesi szabadságjogait teljes mértékben bizto-
sította és kodifikálta, ezekhez a legmakacsabban ragaszkodott. S ezek között sarkalatos
pont volt, hogy csak a király vezetésével köteles hadakozni. Ezt persze nem vették mindig
ilyen komolyan. A tragédia tényezői közé tartozik, hogy ennek a teljesen dőre és anakronis-
tikus, feudális elvnek a fenntartása éppen ebben az időszakban vált szimbolikus fon-
tosságúvá a nemesség szemében, éppen akkor, amikor a háború, a védelem, az ország meg-
mentése minden ilyen ósdi megkötöttség félretételét követelte volna. Mikor a király, vezé-
reinél józanabban ítélve meg a helyzetet, be akarta inkább várni Zápolyát, Frangepánt,
Brandenburgit és nem akarta seregét túl közel vinni az ellenséghez, hanem azt kívánta,
hogy előreküldött csapatok a török előnyomulását lassítva hátráljanak, akkor egyenesen
lázáddal fenyegették meg a királyt. Nélküle nem hajlandók felvenni a harcot a török elő-
csapatokkal. Ekkor tette Lajos, a hagyomány szerint, a következő kijelentést: „Én bizony
látom, hogy az én hadseregemben a katonai fegyelemnek semmi nyoma sincs, semmi sze-
rénység, semmi nyugalom... Amikor a jelenlevő szükség azt tanácsolná, hogy az ellenségre
támadjunk, tudom is én, misoda kiváltságokkal hozakodnak elő... s azt követelik, hogy
ki kell tennem életemet és fejemet a veszedelemnek. De hogy semmi hiba ne legyen ben-
nem, aki ide az ország és a köz javáért jöttem, holnap az Isten segítségével azokkal megyek
oda, ahová ők nélkülüm vonakodnak elmenni.” Ezek a szavak Bátán hangzottak el, s más-
nap a király továbbindult Mohácsra. Jellemző, hogy az urak a csata előtti órákban végig-
vezették a királyt a sereg előtt, hogy mindenki lássa, hogy valóban ott van, mert suttogások
voltak, hogy a király nem fog velük harcolni.

A királyt így végül is behajszolták a halálba. S ez a halál legalább olyan katasztrófa
volt egymagában is, mint maga a vereség. Nem is azért elsősorban, mert II. Lajos, aki épen
húszéves volt ekkor – vagyis igazán most lépett csak érett férfikorba! –, a hadjárat
folyamán előnyös oldalairól mutatkozott meg. Erős reményt lehetett volna fűzni ahhoz,
hogy ha életben marad, levonja a konzekvenciákat a vereségből, s még inkább az azt elő-

idézõ úri kormányzás tapasztalataiból, s talán hatékonyabb kormányzást tud biztosítani Hanem sokkal inkább azért, mert halála utat nyitott a kettõs királyválasztásnak, eleve maga után vonta az ország kettészakadását, s ezzel megpecsételte az állami egység és a függetlenség sorsát. Az adott helyzetben végzetes volt tehát a király életét kockára tenni, a politikai vakság mégis ezt követelte.

Az útban levõ csapatok nem bevárása egyúttal azt is jelentette, hogy a kiszemelt fővezér, Frangepán Kristóf nem lehetett jelen, s az utolsó pillanatban kellett a fővezérséget Tomory nyakába varrni. Pedig Frangepán volt az egyetlen komoly katonai tehetség ekkor. Híres condottiere, aki Miksa császár zsoldjában nagy sikerrel harcolt Észak-Olaszországban Velence ellen, amíg fogságba nem esett. Innen kalandos úton megszökve, I. Ferenc francia király szolgálatába szegõdött, és feladata lett volna török segítséggel Horvátországból Ausztriába nyomulni Ferdinánd ellen. De elfogták, s azzal a feltétellel engedték csak el, hogy ezentúl csak a török ellen harcol. Ekkor Budára jön, ahol rögtön meg is bízzák Jajca felmentésével. Ezt, mint már írtuk, fényes sikerrel hajtja végre. Ő ismerte a hadvezetés szabályait, nem fejjel ment a falnak, remekül játszotta ki a túlerõben levõ ellenséget, sohasem tette kockára seregét, nem engedte a törököt egyesülni, csapatait külön-külön verte meg, s végül is Jajcát felmentette, megerõsítette. Vajon miért nem állították õt rögtön ezután vezetõ katonai posztra, már 1525-ben? Egészen pontosan nem tudjuk, de némi fényt vet az ügyek hátterére a Szalkai érsek, fõkancellár (tk. a kormányfõ) és közte kitört ízetlen viszály. A hatvani országgyûlésen 1525-ben, egy szóváltás közben Szalkai megragadta Frangepán különösen dús szakállát (a velencei fogság óta, annak emlékére ugyanis nem vágatta le soha), s azt ide-oda rángatni kezdte, mire a condottiere – érthetõen – jól megverte az ország primását. A király kénytelen volt le is tartóztatni néhány napra a sértett fõurat, aki azután feldúlt lélekkel vonult vissza horvátországi váraiba. Így azután csak jó késõn, már a háború kezdetén – Szalkainak alighanem része volt e késedelmeskedésben –, szemelték õt ki fővezérségre. Mint képzett katona, hozzá is látott komoly sereg gyûjtéséhez Horvátországban, mely a mohácsi csata után elegendõ is volt ahhoz, hogy az egész délnyugati országrészt megvédje a török portyázóktól, de Mohácsra már nem juthatott el.

Hogy mennyi minden tényezõ játszott szerencsétlenül össze abban, hogy a vereség ilyen katasztrofális legyen, arra jó példa ez a Frangepán–Szalkai viszály. A veszekedés közvetlen okát nem tudjuk, de mélyebb oka nyilván társadalmi gyökerû: Frangepán nagy múltú fõúri család sarja, Szalkai egy mátészalkai vargának a gyereke. Minden úr szívbõl utálta, akárcsak a paraszt Bakóczot, s gyûlölték, mert túljárt mindenkinek az eszén, mert gazdagabb lett náluk, mert pusztán tehetségével az ország legfõbb posztjára verekedte fel magát. Gátlátalan és sok tekintetben erkõlestelen törtetõ. De ilyenek voltak a nagy olasz reneszánsz fejedelmek is! A sárospataki iskolában nagy szorgalommal tanult, ma is megvannak iskolai jegyzetei, utána maga is tanított, majd mint tehetséges deák, vagyis világi értelmiségi, különbözõ központi hivatalokba került kistisztviselõként, s itt azután szédítõ gyorsasággal ívelt magasba a tehetséges iparosfõ hivatali karrierje. A vezetõ hivatalnokokat nem lévén mibõl illõen dotálni, régi gyakorlat volt már, hogy egyházi méltóságokba ültette õket a király, s így azok jövedelmeit biztosította számukra. Így lett püspök Szalkai anélkül, hogy pap lett volna, majd az ország primása, s csak ekkor szánta rá magát, hogy pappászenteltesse magát, mert azt már mégsem engedhette a pápa, hogy az esztergomi érsek világi ember legyen. Pedig õ világi ember volt a javából. Nagy szoknyavadász. Mikor egyszer nemesi göggel szemére vetették, hogy nem kardforgató õ, akkor azzal vágott vissza, hogy diák korában mindig karddal szerezte szeretőit másoktól. 1523-ban, midõn II. Lajos és udvara Prágából visszatért Budára, Brandenburgi György magával hozott egy Helene nevû cseh hölgyet, ezt Szalkai elszerette tõle, amibõl akkora viszály lett, hogy végül is Brandenburgi, a porosz választófejedelem, a paraszt-érsek miatt volt kénytelen eltávozni az udvarból. A nemesek az országgyûléseken nem egyszer kiabálták, hogy el kell õt távolítani, mert ellensége a nemességnek, s ugyanolyan paraszttá akarja õket tenni, mint õ maga, hogy érsek létére háremet tart, stb. Ezek ismeretében könnyen el lehet képzelni, a büszke fõnemes, a nagy condottiere, a jajcai hõs, illetve a tehetsége révén feltört, hivatalnoki pályát befutott primás és fõkancellár összetûzését.

Az eredmény mindenesetre az lett, hogy fővezérnek, jobb híján, ki kellett nevezni – néhány nappal a csata előtt – Tomory Pált. Különös, egyedi alakja õ korának. Egy jól

szervezett országban ideális rendőrminiszter lett volna. Megvesztegethetetlen, kötelességtudó, fáradhatatlan, önzetlen. Csupa olyan tulajdonság, amellyel csaknem egyedül állt a Jagello-korban. 1506-ban leverti a székelyek lázadását, 1514-ben véresen leszámol a bihari paraszthadakkal, 1519-ben az országgyűlésen felbőszült és fegyveresen Budára rontó nemesekre lövet agyúkkal. A már fentebb ismertetett módon ő fejezti le gondolkodás nélkül legkitűnőbb vitézét, a fékezhetetlen és garázda Bárdi Istvánt. Kétszer akart nőszülni, de menyasszonya az esküvő előtt mindig meghalt. Isten intését látta benne, lemondott a világi örömeiről, elment egyszerű ferences szerzetesnek 1521-ben. Nem sokkal ezután megürül a kalocsai érseki szék. Ennek területe a fenyegetett délvidék, s Nándorfehérvár eleste után nem volt kapós e valamikor nagy hatalmat jelentő poszt. Olyan ember kellett most ide, akire rá lehet szólni a végek védelmére is, s aki, ha nem tud fizetni a kincstár, fizet a saját jövedelméből. A puritán Tomorynál jobb jelölt el sem képzelhető, s ő hosszú ellenállás után, pápai nyomásra végül elfogadja a nehéz tisztséget. Ott azután harcol, védekezik, mindenét elkölti a várakra, csak az egyházi kincsekhez nem hajlandó nyúlni. A végek védelmére egymaga azonban nem lehetett elégséges, egy hadsereg vezetésére pedig nem volt képes, s különösen nem a kor legnagyobb hadvezérével, Szolimánnal szemben. Érezte ő is, nem is akarta elvállalni a fővezérséget, de végül ő, aki a legkitartóbban sürgette a török elleni határozott cselekedeteket, nem tehetett mást, mint hogy magára vegye a felelősséget. Kudarcot is vallott, elképzelése hibás volt, az erőviszonyokat nem tudta jól felmérni, az utolsó napokban ő is azok közé tartozott, akik az összecsapást sürgették, akik vakon bíztak a győzelemben, akik a királyt is a halálba kergették. Akik utoljára látták, arról számoltak be, hogy kétségbeesetten és minden erővel igyekezett a már menekülő magyar sereget visszatartani. Saját életét korábban se, most se kímélte.

Persze nem volt mindenki olyan optimista mint ő, és az urak, nemesek többsége. Jelen volt számos művelt humanista is a táborban, akik erős szkepszissel tekintettek a kardesörtető szittyaságra. Ott volt Csulai Móré Fülöp pécsi püspök, hosszú időn át a magyar állam velencei követe, kítűnő szónok, megbecsült költő, a velencei ragyogó reneszánsz élet egyik ismert szereplője. Ott is volt. Jelen volt Brodaries István kancellár, aki mindent megtett azért, hogy a király intencióinak megfelelően készletesse az összecsapást, hogy rábírja az urakat a visszavonulásra. Jól látta, hogy a legfontosabb megőrizni a királyt és a sereget, s időt kell nyerni. Nem hallgattak rá. De ő legalább megmenekült s megírhatta a mohácsi csata hiteles történetét, a magyar humanista irodalom egyik remekművét. Ott volt Perényi Ferenc, a ragyogó tehetségű ifjú váradi püspök, neki volt a legszebb írása Magyarországon. Talán egy új Vitéz János veszett el benne. Igaz, ekkor még a léha aranyifjúság életét éli: nagy ivásait, paráznaságait nemcsak a minden urat gyűlölő Szerémi György, de a higgadt Brodaries is felelmeleti – de szolgáljon mentségül fiatalsága. Cinikusan nézett a csata kimenetelére. Az előtte való este azt javasolta, hogy bízzák meg a kancellárt, vagyis Brodariesot, hogy – amennyiben életben marad – a csata után utazzon egyenesen Rómába és a pápánál eszközölje ki, hogy augusztus 29-ét húszszer magyar mártír emlékének szenteljék. A szentelés ugyan elmaradt, de Perényi is vállalta a mártírsorsot.

S ez lett a sorsa a menekülő királynak is. Halálának körülményei eléggé tisztázottak. Kísérői, a magyar sereg hátába került törököket kikerülendő, jószándékkal a Duna árterületén próbálták őt biztos helyre vinni. Hatalmas felhőszakadás volt a csata vége felé, s a mocsaras vidéken ezért járt szerencsétlenül a király. Egyik segítségére siető hű embere szintén ott veszett. Csakhamar az a hír terjedt el, hogy a király gyilkosság áldozata lett, de erre egyetlen bizonyíték sincs. Igaz viszont, hogy mikor két hónappal később sor került holttestének felkutatására, a királyt lovától, fegyvereitől, a segítőtársától nem messze, elhantolva találták. Időközben valaki ideiglenes nyugvóhelyet biztosított a független Magyarország utolsó királyának. Hogy ki lehetett? Egy környékbeli paraszt? egy a mocsárban menedéket kereső és később elpusztult katona? Örök titok, sohasem jelentkezett. A török bizonyára nem, mert Szolimán kitartóan kerestette a király holttestét.

7. Értékelve most már az eseményeket, megállapíthatjuk, hogy a törökkel szemben Magyarországnak alul kellett maradnia, az erőviszonyok ezt elkerülhetetlenné tették. De a veszélyt ha teljesen kikerülni talán nem is lehetett volna, el lehetett volna odázni, késleltetni lehetett volna 1520-tól kezdve többször is. S ha ezt elmulasztották, lehetett volna

sokkal nehezebbé és lassabbá tenni a török térnyerését. S ha erre sem került sor, kedvezőbb körülmények között is meg lehetett volna vívni a törökkel a csatát. S bár a vereség ez esetben is alig lett volna elkerülhető, az nem lett volna szükségszerűen megsemmisítő. De még a megsemmisítő vereség sem jelentett volna ekkora katasztrófát, ha nem pusztul vele a király is, ami egyet jelent ekkor az állam egységével. S gondoskodni lehetett volna a főváros védelméről is – persze már korábban is erősíteni kellett volna. Buda kapuit nem kellett volna nyitva, és a várost, várat üresen hagyni, hogy a szultán besétáljon oda. A főváros elpusztulása – mert a szultán távozása ellenére sem lett többé főváros – azt jelentette, hogy a gyenge állami apparátus szétbomlott, elpusztultak az irattárak, megszűnt a folytonosság. Pedig a királyi székhely kevés országban volt ekkor ennyire fontos, mint Magyarországon. A XV. században a francia király sikeresen szervezhette úgy is az ellenállást az angolokkal szemben, hogy a főváros az ellenség kezén volt. Magyarországon azonban minden a központban koncentráldott. Így azután nemcsak a hadsereg, hanem a király és az államapparátus is elsöpörtetett. A vereségek gyakran elkerülhetetlenek a történelemben, ennyire katasztrofális következményű vereség létrejöttéhez azonban az is kell, hogy hibát hibára halmozzanak. Mohács esetében ez történt.

